

УДК 347.457

ЩОДО ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ КРЕДИТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Громова А.О.

Одеський апеляційний господарський суд

У статті визначаються проблемні питання кредитних зобов'язань. В межах дослідження проаналізовано поняття та елементи кредитного зобов'язання, визначивши їх види та специфіку. Характеристика кредитних зобов'язань неможлива без врахування економічних чинників, так як вони взаємопов'язані.

Ключові слова: кредит, кредитні зобов'язання, кредитор, боржник, види кредитних зобов'язань.

Постановка наукової проблеми. Останнім часом спостерігається закономірна тенденція – прагнення населення до підвищення рівня життя, поліпшення його якості. Задовольнити зростаючі особистісні потреби громадян реально за допомогою кредитування. Проте зростаючі потреби громадян не завжди відповідають їх фінансовим можливостям. Населення активно вступає в кредитні відносини навіть при обмеженій можливості своєчасної виплати кредитів, невідповідних умовах кредитування, запропонованих кредитними організаціями, при неповній інформованості про них позичальників, масові порушення законодавства, яке регулює здійснення кредитних зобов'язань.

Для злагодженого функціонування всіх складових частин системи кредитних відносин необхідне чітке правове регулювання питань виконання кредитних зобов'язань, які повинні відповідати вимогам часу, гнучко реагувати на зміни, що відбуваються в економіці та фінансовій сфері держави і його правовому полі. Вони потребують законодавчого удосконалення, постійної уваги з боку держави, науковців, практиків. Науковий аналіз цивільного законодавства щодо кредитного регулювання та практики його застосування, розробка теоретичних положень і практичних пропозицій це основне завдання, вирішення якого буде сприяти якнайшвидшому рішенню важливих юридичних і економічних проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначені вище проблеми в різні роки з тією чи іншою повнотою висвітлювалися вітчизняними юристами, фахівцями в галузі римського права, вітчизняної та зарубіжної історії держави і права. Історію появи та формування в римському праві договору позики, як найдавнішої форми договірної права, згодом трансформованої в кредит, виникнення перших способів захисту позичальника у відносинах з кредитором, необхідність надання боржникові більшого кола правових засобів для відокремлення його від стягнення неіснуючого боргу, питання створення перших кредитних установ досліджували, А.А. Підпригора, С.О. Харитонов, авторський колектив видання «Римське приватне право» [1].

Відомий російський цивіліст Р.Ф. Шершеневич в «Курсі торгового права» [2] досліджував питання створення перших кредитних установ у Росії XVIII ст. Він першим звернув увагу на відмінність позики та кредиту на основі ознаки реальності.

У цивільному законодавстві XIX століття було висунуто ряд пропозицій, які дозволили більш детально підійти до аналізу особливостей спосо-

бів забезпечення кредитних зобов'язань. Зокрема, К.Д. Кавелін в теоретичному ракурсі вперше обґрунтував визнання дострокового повернення валюти позики в якості наукової проблеми [3]. На сьогодні вітчизняні науковці також значну увагу приділяють окремим питанням кредитних відносин. Оплачко Л.П. визначає, про необхідність оновлення правового та наукового підходу до розуміння відносин, що виникають за кредитними договорами, а також пошук напрямків удосконалення їх правового регулювання [4, с. 62].

Значна кількість робіт цивілістичного спрямування на разі дещо втратили своє значення внаслідок численних змін вітчизняного законодавства, що регламентує сферу кредитування. Звертає на себе увагу й те, що в Україні відсутні сучасні монографічні праці, присвячені кредитним зобов'язанням.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Перехід до ринкових відносин вплинув на розвиток банківського кредитування, яке відіграє значну роль у забезпеченні сталого розвитку економіки нашої країни. Залучення в економіку необхідних обсягів кредитних ресурсів неможливо без створення правових умов, що забезпечують банкам повернення розміщених ними коштів. Аналіз робіт вищевказаних авторів, дає підставу стверджувати, що до теперішнього часу у вітчизняній цивілістиці немає загальноприйнятого обґрунтування розуміння тих відносин, які підпадають під визначення кредитного зобов'язання. У зв'язку з цим необхідно встановити, які ознаки вирізняють кредитні зобов'язання та дозволяють говорити про їх відокремленість у системі цивільних зобов'язань.

Мета дослідження полягає у вивченні правової природи кредитних зобов'язань, правової специфіки забезпечення їх виконання, характеристики елементів кредитного зобов'язання та видів.

В умовах масового невиконання кредитних договорів вирішення проблем повернення кредитів, усунення загроз неповернення боргу які вимагають від законодавця вироблення ефективного правового інструментарію, що гарантує кредиторам повернення розміщених коштів, а також забезпечують виконання кредитних зобов'язань необхідно вирішити наступні завдання:

- дослідити поняття та особливості кредитного зобов'язання;
- визначити види кредитних зобов'язань.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку поняття «кредит» слід розглядати в широкому і вузькому сенсі.

В широкому сенсі поняття «кредитні відносини» зводиться до позначення зобов'язань,

що виникають з кредитного договору, а також зобов'язання комерційного кредитування. Вищевказані типи позикових зобов'язань мають особливі ознаки, які і дозволяють відрізнити їх від договору позики. У вузькому сенсі кредит, як правова категорія виступає лише в значенні банківського кредиту. Розуміння кредитних відносин при такому підході базується на понятті кредитного договору.

На сучасному етапі розвитку законодавства не існує єдиного, науково обґрунтованого підходу до розуміння кредитного зобов'язання, як елемента системи зобов'язальних правовідносин, оскільки не існує і єдиного обґрунтування розуміння тих відносин, які підпадають під розуміння кредитного зобов'язання, розглянемо деякі.

Кредитні зобов'язання – це зобов'язання, які виникають у зв'язку з наданням коштів або майна, визначеного родовими ознаками, на умовах повернення [5, с. 139].

Кредитне зобов'язання, це відносне правовідношення, в якому, згідно з укладеним договором, кредитор зобов'язується надати кредит, в грошовій формі, позичальнику на визначених у договорі умовах, а позичальник, у свою чергу, зобов'язується повернути отриманий кредит і сплатити відсотки на нього [6].

Кредит, визначається як зобов'язання, за яким кредитор зобов'язується надати грошові кошти позичальнику, а позичальник має право вимагати від кредитора здійснення такої передачі у розмірі та на умовах, передбачених договором [7].

Тобто мова йде про «направленість» дії від кредитора до позичальника. Вчинення дій зобов'язаною особою в кредитному правовідношенні створює борг на боці позичальника, і тому, у чистому вигляді, воно не є грошовим зобов'язанням, що завжди спрямоване на погашення грошового боргу здійсненням платежу.

Існує протилежна точка зору, відносно якої, кредитне зобов'язання є грошовим, а воно в свою чергу може бути визначено, як відносне правовідношення, змістом якого є право вимоги кредитора та кореспондуючий йому юридичний обов'язок боржника здійснити оплату або платіж, тобто передати певну чи таку, що може бути визначена у майбутньому, суми грошей, які є легальним засобом платежу. Грошовим, за змістом статей 524, 533-535, 625 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), є виражене в грошових одиницях (національній валюті України чи в грошовому еквіваленті в іноземній валюті) зобов'язання сплатити гроші на користь іншої сторони, яка, відповідно, має право вимагати від боржника виконання його обов'язку.

Грошовим слід вважати будь-яке зобов'язання, що складається в тому числі з правовідношення, в якому праву кредитора вимагати від боржника виконання певних дій кореспондує обов'язок боржника сплатити гроші на користь кредитора. Зокрема, грошовим зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона зобов'язана оплатити поставлену продукцію, виконану роботу чи надану послугу в грошах, а друга сторона вправі вимагати від першої відповідної оплати, тобто в якому передбачено передачу грошей, як предмету договору або сплату їх як ціни договору.

Грошове зобов'язання виражається в грошових одиницях України або в грошовому еквіваленті в іноземній валюті [8]. Частина перша статті 1054 ЦКУ визначає предмет кредитного зобов'язання таким чином, що за кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти. Спеціальне законодавство України у сфері банківської діяльності та діяльності небанківських фінансових установ не містить приписів, які б забороняли банкам або іншим фінансовим установам надавати кредити в іноземній валюті або регламентували умови кредитування в іноземній валюті. Проте використання іноземної валюти, як предмету кредитного зобов'язання, можливо лише у разі дотримання вимог валютного законодавства України [9].

Так, як досліджувані правовідносини у більшості випадків опосередковують грошові зобов'язання учасників цивільного обороту. У зв'язку з цим логічним є визначення «родових» речей, як одного з елементів їх змісту. Говорячи про елементи кредитних відносин, Е.Г. Полонський відмічав, що їх зміст характеризується обов'язком боржника повернути те саме і в такій же кількості, як і було отримано.

Наступною ознакою кредитних правовідносин є їх договірний характер. Кредитні зобов'язання виникають внаслідок вчинення їх сторонами різноманітних правочинів, які, як правило, оформлюються у вигляді кредитних договорів між банком та позичальниками. Утім, сучасною практикою вироблені й інші способи надання кредиту. Наприклад, сторони за договором банківського рахунку можуть, у випадку відсутності коштів на рахунку клієнта, узгодити умову про надання банком кредиту – так зване «овердрафтне кредитування» (ст. 1069 ЦК України) [10].

Відносини, що виникають між кредитними організаціями та їх клієнтами при укладанні правочинів, регулюються нормами цивільного права, а банківські операції – банківським правом. Цивільне право регулює договірні відносини позики і кредиту, банківське право, в свою чергу, регламентує операції з розміщення коштів, їх повернення, створення резерву по позиках, взаємовідносини між НБ України та кредитними організаціями, які виникають у зв'язку зі здійсненням банківських операцій.

Суб'єктами кредитного зобов'язання є його сторони – кредитор і боржник.

Кредитором в кредитному зобов'язанні можуть бути: банк (банківський кредит), в ролі кредитора виступають не спеціалізовані кредитно-фінансові організації, а будь-які юридичні особи, пов'язані з виробництвом або реалізацією товарів або послуг (комерційний кредит), спеціалізовані кредитні організації, так і будь-які юридичні особи, що здійснюють реалізацію товарів або послуг (споживчий кредит), держава (державний кредит). Боржником можуть бути держава, юридичні та фізичні особи.

Однак, незважаючи на те, що в даний час не вироблена єдина точка зору щодо розуміння кредитного зобов'язання, сучасна правова доктрина

містить чіткі положення про способи забезпечення таких зобов'язань. Для існування і функціонування кредитних зобов'язань важливою умовою є дотримання балансу інтересів сторін, зберегти який неможливо без застосування до основним кредитним відносинам додаткового забезпечувального механізму

Внаслідок спеціального статусу однієї із сторін договору кредитні зобов'язання вимагають особливого посвідчення та забезпечення, що є основою для закріплення цілого ряду способів забезпечення виконання зобов'язань. Таким чином, відносини, що виникають на підставі укладеного кредитного договору, юридично більш складні і вимагають правового регулювання не тільки нормами ЦК, але й спеціальними нормативно-правовими актами чинності ступеня їхньої формалізації. Забезпечення виконання кредитних зобов'язань не тільки не обмежує права позичальника і стає гарантом кредитора, але і зберігає безумовну можливість отримання кредиту позичальником в рамках основного зобов'язання.

Залежно від критеріїв класифікації можуть бути виділені різні види кредитних зобов'язань:

- за тривалістю терміну погашення заборгованості виділяють поточні та довгострокові зобов'язання;
- залежно від визначеності терміну та оцінки зобов'язань:
  - зобов'язання з повністю визначеними умовами забезпечення.
  - непередбачені зобов'язання;
  - за оплатністю:
    - із виплатою відсотків позичальнику
    - відсоткові, фінансові зобов'язання,
    - безвідсоткові;
  - за видами господарської діяльності:

- пов'язані та непов'язані з комерційною діяльністю підприємства зобов'язання;

- за видами кредиторів:
  - зовнішні та внутрішні зобов'язання,
  - заборгованість перед банками та інша (небанківська),
  - заборгованість перед пов'язаними та непов'язаними сторонами;
  - за умовами виникнення:
    - у зв'язку з одержанням товарів, робіт та послуг (аванси отримані),
    - у зв'язку з нарахуванням витрат,
    - у зв'язку з випуском цінних паперів (векселів, облігацій);
    - за виконанням умов погашення:
      - прострочені зобов'язання,
      - непрострочені зобов'язання,
      - відстрочені зобов'язання.

Одні автори вважають, що кредитні зобов'язання виконують допоміжну функцію, яка пов'язана з обслуговуванням основного зобов'язання з передачі майна, виконання робіт, надання послуг, інші – що кредитні зобов'язання є автономними і виділяють їх у конкретні види договірних правовідносин.

Висновки. Кредитні зобов'язання є самостійним видом зобов'язання, що можна прослідкувати в договорах позики і кредиту;

Кредитний договір є підставою виникнення кредитного зобов'язання та різновидом договору позики;

– відносини, що виникають на підставі укладеного кредитного договору, юридично більш складні і вимагають правового регулювання не тільки нормами ЦК, але й спеціальними нормативно-правовими актами чинності ступеня їхньої формалізації.

Список літератури:

1. Підпригора О.А., Харитонов Є.О. Римське право 2006. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 512 с.
2. Шершеневич Г.Ф. Учебник торгового права: учебник для вузов / Г.Ф. Шершеневич; предисловие В.А. Белова – М.: Издательство Юрайт, 2016. – 335 с.
3. Кавелин К.Д. Избранные произведения по гражданскому праву / К.Д. Кавелин. – М.: Центр ЮрИнфоР, 2003. – 722 с.
4. Правове забезпечення ролі кредиту в формуванні ринкової економіки України [Текст] / Л. Оплачко // Право України. – 2003. – № 9. – С. 61-64.
5. Бандурка А.М., Глушенко В.В. Деньги и кредит: Учебник. – Харьков: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2003. – 480 с., с. 139.
6. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар за заг. ред. Є.О. Харитонова, О.І. Харитонові, Н.Ю. Голубевої. – К.: Правова єдність, 2007. – 1140 с.
7. Розенберг Дж.М. Словарь банковских терминов: пер. с. англ. / Дж.М. Розенберг. – М.: Инфра-М, 1997. – 360 с.; Правила здійснення операцій за рахунками, відкритими фізичними особам у АТ «Ощадбанк» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrmodno.com.ua/health/pravila-zdijsnennya-operacij-zahunkami-vidkritimi-fizichnim/pg-1.html>
8. Про деякі питання практики застосування законодавства про відповідальність за порушення грошових зобов'язань // Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 17.12.2013 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0014600-13>
9. Про систему валютного регулювання і валютного контролю: Декрет від 19.02.1993 № 15-93 // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 17, ст. 184.
10. Тупицька Є.О. Теоретико-правовий аналіз кредитних та позикових правовідносин // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2013. – № 22. – С. 291-294.
11. Банківський кредит: його види і класифікація // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://toplutsk.com/articles-article_539.html

Громова А.О.

Одесский апелляционный хозяйственный суд

О ПРОБЛЕМНЫХ ВОПРОСАХ КРЕДИТНЫХ ОБЯЗАТЕЛЬСТВ

Аннотация

В статье определены проблемные вопросы кредитных обязательств. В рамках исследования проанализированы понятие и элементы кредитного обязательства, виды и особенности. Характеристика кредитных обязательств невозможно без учета экономических факторов, так как они взаимосвязанны.

Ключевые слова: кредит, кредитные обязательства, кредитор, должник, виды кредитных обязательств.

Gromova O.O.

Odesa Appeal Economic Court

CONCERNING OF PROBLEM ISSUES OF CREDIT OBLIGATIONS

Summary

The article defines the problematic issues of credit obligations. In the research analyzed the concept and elements of credit obligations, their types and features. Characterization of credit obligations is not possible without taking into account economic factors, as they are interrelated.

Keywords: credit, credit obligations, the creditor, the debtor, the types of credit obligations.